

ЯКОЮ МОВОЮ ГОВОРИТЬ ПАТРІОТИЗМ?

Останнім часом у дискусіях з приводу мовних проблем часто постає питання: чи пов'язана мова із почуттям патріотизму?

Так, у статті Яни Полянської «Мовне питання: чи має патріот говорити українською?» наведено різні погляди на поставлене запитання. Досить поширеною є думка про те, що патріотизм не залежить від мови, якою говорить людина. Патріотами України можуть бути російськомовні громадяни – і це доводить їхня участь і в революційних подіях Майдану, і в обороні від російської агресії на Сході, і у волонтерському рухові.

Водночас україномовність не є обов'язковим показником патріотизму, доказом чого наводять приклади Віктора Януковича і Ганни Герман.

Зауважимо, що приклад Януковича навряд чи належить до вдалих, оскільки його україномовність обмежувалась лише офіційними виступами, і труднощі, які виникали у нього внаслідок необхідності перемикаєти код, були очевидними хоча б із відомого телевізійного сюжету з «Йолкою».

Що ж до Ганни Герман, яка виконувала декоративну роль зв'язку Партії регіонів, російськомовної в абсолютній своїй більшості, з україномовною частиною електорату, то її справді до патріотів України не віднесеш.

Але така постановка питання не бере до уваги важливий фактор розрізнення рівнів вживання мови – індивідуального і колективного. Річ у тім, що особа може бути двомовною, але двомовних народів не буває. Народ, а в сучасній термінології – націю, об'єднує у спільноту і відрізняє від інших своя національна мова. Приклади Швейцарії, Бельгії, Канади – від лукавого і розраховані на тих, хто не знає реалій мовного життя цих країн.

Соціопсихологічні наслідки асиміляції

У зарубіжній науці ґрунтовно досліджено, які соціопсихологічні процеси відбуваються в країні, в якій функції рідної мови поступово перебирає на себе інша мова – найчастіше це нав'язана мова колонізатора у випадку колоніальної залежності країни.

Для прикладу можна навести дослідження швейцарського соціолінгвіста Жана-П'єра Жанто, якого зацікавила ситуація двомовності близької до нас Білорусі. Протягом 1994–1998 років він вивчав ставлення мешканців Мінська до шкільної освіти дітей. Опитування показало, що в Мінську 82,5% родин позитивно ставляться до викладання на рівних правах обома мовами – білоруською і російською. Групи, які обстою-

вали одномовне навчання дітей розподілилися у такий спосіб: 7% родин виступали за обов'язкове навчання російською мовою з повним вилученням білоруської і лише 2% вважали, що викладання має провадитися лише білоруською мовою.

Отже, підсумував дослідник, білоруську ситуацію слід інтерпретувати як «карикатурне протистояння двох нечисленних груп, одна з яких виступає за все російське, друга – за все білоруське. Більша частина населення – прихильники status quo, тобто рівноправності обох мов».

Згідно з каталонською школою мовних конфліктів, у такій білінгвальній ситуації можливі три типи індивідуальних реакцій мовців: дії на захист мови, що домінує (прихильники всього російського), дії на захист підлеглої мови (прихильники всього білоруського) і апатія. Члени найчисельнішої у Мінську групи апатії прагнуть уникнути мовного конфлікту, ідеалізуючи двомовність. Як зазначив дослідник, до цієї групи входять росіяни та представники інших національних меншин, але переважно її складають білоруси, що говорять тільки російською. В середовищі групи байдужих, згідно з каталонською теорією, набуває розвитку психологічне явище «ненависть до себе», або щось подібне.

Такий поділ суспільства на три групи за особливостями вживання мов і мовної поведінки властивий і Україні, але із суттєвою відмінністю – у нас він має виразний територіальний вимір. Країна поділена на україномовний Захід і російськомовні Схід і Південь з перехідною зоною Центральної України.

Розкол України на мовному ґрунті – це тяжка спадщина колоніального минулого, особливо останнього радянського періоду, адже це не тільки опозиція двох мов, це протистояння ідентичностей та цивілізаційних орієнтацій населення. Асимільовані й денационалізовані середовища блокують процес формування солідарної нації, людинність перебуває тут у стані атомізованого натовпу, яким легко маніпулювати. В демократичних умовах вільних виборів такі середовища приводять до влади демагогів і популістів, для яких національні інтереси не становлять жодної цінності.

Це підтверджує електоральний вибір білорусів, що обрали президентом Олександра Лукашенка, який самочинно наділив себе диктаторськими повноваженнями. Варто згадати в цьому зв'язку і зневажливе ставлення Лукашенка до білоруської мови, яку він трактує як «бідну мову», що нею «не можна ви-

словити нічого великого». Йому властиве й таке висловлювання: «У світі існує лише дві великі мови – російська і англійська».

Зв'язок зросійщення із орієнтацією населення на євразійську, або російську, модель цивілізаційного вибору засвідчили і результати виборчих кампаній у східних і південних областях України, адже більшість населення цих областей голосувало за Леоніда Кучму, а згодом – за Партію регіонів і Віктора Януковича.

Василь Стус про трагедію Донбасу

У 1960-х роках усвідомлення загрози, яку становили прискорені процеси русифікації для самого існування українського етносу, об'єднано краших представників нашої інтелігенції у потужний патріотичний рух опору.

Василь Стус у листі до Андрія Малишка, написаному в грудні 1962 року з Горлівки, де він викладав українську мову в російській школі, з розпачем писав про «дуже стрімкий процес денационалізації значної частини українців», який він відчував як «божевілля, як трагедію, якої лише інколи не почуваш в силу притаманної нам (як національної риси) байдужості і, може, трохи релігійної віри в те, що все йде на краше». В кінці листа Стус додав: «Я не боюсь, що мене деякі судді можуть звинуватити в націоналізмі – уже хоча б тому, що совість мене гризе тільки за те, що ніколи, мабуть, по силі не дорівняю шовінізмові отих суддів».

Глибокою символікою сповнені слова прощання засудженого до концтабору поета з рідним краєм: «Прощай, Україно, моя Україно, чужа Україно, навіть прощай!».

Василь Стус, передчуваючи неминучість своєї загибелі на чужині, прощався з обома Українами – зі своєю, українською за мовою і духом, і другою, відчуженою від самої себе, зросійщеною Україною.

А у відповідь на запитання про зв'язок мови з патріотизмом хотілося б сказати таке:

Російськомовний патріот, який не хоче говорити українською, захищає своє індивідуальне право говорити зручною для себе мовою, а україномовний патріот захищає не лише своє індивідуальне право на вибір мови спілкування, а й право всієї української спільноти на гідне існування у колі вільних народів.

Лариса МАСЕНКО,
доктор філологічних наук,
професор НаУКМА

<http://www.radiosvoboda.org/>